

Lepra in die S.-A. Republiek

Hoewel daar aan die Kaap reeds in 1756 lokale gevalle van Lepra onder die Blankes voorgekom het, was dit eers in 1818 dat die „Hemel en Aarde”-inrigting naby Hermanus, distrik Caledon, daargestel is vir die afsondering en verpleging van lepralyers aan die Kaap. In 1845 is die oorblywendes oorgeplaas na Robben-eiland nadat reeds sowat 400 oorlede is te „Hemel en Aarde.”

Die eerste bekende geval in die S.A. Republiek is die van ’n jong seun („wit geslacht”) van 11 of 12 jaar, wat op 10 September 1888 gevind is by die baksteenoonde te Pretoria. Die bevinding van die distriksgeneesheer was dat hy aan ’n erge vorm van lazarus (Lepra Anaesthetica cum Mutilans) gely het. Hoewel dit skynbaar ’n „uitgebrande” geval van senulepra was, en dus van geen gevaar vir besmetting was nie, het dit heelwat ontsteltenis veroorsaak, aangesien daar toe nog geen voorsiening van Staatsweë was vir die afsondering van lepralyers nie. Die volgende dag het die Staatssekretaris (J. Edward Bok) die Landdros van Pretoria (J. S. Smit) „geauthoriseerd met de Hospitaal Commissie te raadplegen om de lijder aldaar in het uiterste gedeelte van de tuin in een tent te plaatsen.” Hiervan wou die Hospitaal-Kommissie nie hoor nie, sodat op 14 September 1888 ’n verdere opdrag aan die Landdros uitgereik is: „Zeer zeker kunt gij desnoods geweld gebruiken om de zieke al dadelik af te zonderen in een tent in het uiterste gedeelte van de tronktuin totdat het huisje in de hospitaal gronde zal gereed zijn.”

Die Staatswiele het destyds heelwat sneller beweeg as vandag, want reeds ’n week later het die Landdros tesame met die Goewerments-ingenieur en argitek (mnr. Wierda) om 4.30 die namiddag, gegaan om ’n plek vir die voorgestelde gebou te besigtig. Hulle het toe besluit op ’n plek aan die helling van die berg naby Daspoort, waar die Bantulelokasie tans geleë is. Daar moes ’n gebou met vier kamers elk met sy eie ommuurde agterplaas opgerig word, asook die oppasserswoning twintig treë ten noorde daarvan. Na heelwat vertraging met die aanvra van tenders, is dié van H. Westerman vir £1,784 aangeneem.

Op 25 Februarie 1890 word gerapporteer dat die leprosebarak en die oppasserswoning voltooi en in gebruik geneem is. Daar elke kamer slegs twee pasiënte kon bevat, was daar net vir 8 pasiënte voorsiening. Dr. Gordon B. Messum was destyds die distriksgeneesheer vir die leprosegestig teen ’n besoldiging van £100 p.j. Volgens die „rapport van het leprozenhuis te Pretoria over het jaar 1890” blyk dit daar toe 12 pasiënte behandel was, waarvan 7 nog in die inrigting was aan die einde van die jaar. Hiervan was 3 blankes en vier „kleurlingen.” Die benaming „kleurlingen” is deurgaans gebruik vir alle „nie-blankes”, hoewel dit duidelik is volgens die foto’s in die Argief dat baie van hulle naturelle

was. Beide blankes en „gekleurdes” was in een gebou gehuisves. Ses jaar later eers is hierin verandering gebring. Die volgende voedselrantsoene was aan beide blankes en gekleurdes uitgereik:

Brood	1 pond per dag.
Vleis	16 onse per dag.
Aartappels	16 onse per week.
Rys	$\frac{1}{2}$ ons per dag.
Suiker	2 onse per dag.
Tee of koffie	$\frac{1}{2}$ ons per dag.
Mieliemeel (na gewoonte)	ad libitum.
Groente — enkele kere	(moelik te kry).

Die volgende jaar is 'n stuk grond 300 tree in vierkant omhein, bemes en beploeg vir gebruik van die pasiënte. Hulle het die grond beplant en bewerk, wat vir hulle veel genot en gesonde liggaamsoefening verskaf het, en ook tegelykertyd baie groente vir eie gebruik voorsien het. Dit was dan ook vir hul gesondheid baie bevorderlik. Die geneesheer maak egter beswaar dat die ontdekking van diamante op die berg en die afpen van kleims rondom die gestig, die publiek in ongewenste nabyheid en verkeer met die inwoners van die gestig bring.

Vyf jaar later het 'n Gekose Kommissie 'n rapport gedateer 29 Junie 1896, by die Volksraad ingedien. Hulle het bevind dat reeds al die kleurlinge behalwe 5 en een blanke (en dit op sy eie versoek) reeds verplaas was na tydelike geboue op die plek waar die Regering van plan was om 'n nuwe gestig vir blankes en kleurlinge op te rig. Hulle het die plek gaan ondersoek „omtrent vijf mijlen van hier op het dorpsgrond door Z.Ed. der Landdrost aangewezen,” en dit aanbeveel om die volgende redes:

1. die plek is ver genoeg van die stad en aangrensende plase geleë;
2. is hooggeleë en gesond;
3. daar ontspring 'n fontein op die plek;
4. daar is goeie grond vir landerye en tuine;
5. die afloopwater, indien behoorlik versorg, sal niemand kan hinder nie;
6. dit is ver van enige publieke verkeer, egter nie te ver afgeleë vir toesig deur die voorgestelde Curatorium nie.

Intussen het die getal pasiënte aangegroei tot 99 (22 blankes en 77 kleurlinge). 'n Vermeerdering van 37 op die vorige jaar. Volgens informasie van die landdroste van Vryheid, Rustenburg en Pretoria was daar in die distrikte ook nog lepralyers „die in sommige gevalle zeer behoefstig zijn en geen lewensbestaan hebben.” Met genoë kon hulle egter meld dat oor die algemeen die toesand van die leprose uiterlik veel verbeter het, wat betref die kleding en die skeiding van blankes en kleurlinge. Oor die voedsel word nog steeds gekla, in sover dat hul byna nooit van groente voorsien word nie, en dat hulle te min skaapvleis kry. „daar rund vleesch,

zoals zij beweren, te zwaar voor de indigestie is." Hulle moes ook self hul voedsel voorberei, en daar sommige so erg deur die siekte aangetas was, is aanbeveel dat 'n kok met behoorlike hulp aangestel word.

Dr. Messum, die geneesheer van die gestig, is ontslaan op 19 September 1895, en 'n sekere mnr. J. H. Coetzee is vir 'n jaar aangestel teen 'n salaris van £800 p.j. plus reis- en verblyf-koste. Hy was geen gelisensieerde geneeskundige nie, maar was tog toegelaat om sekere eksperimente te maak met middels wat hy voorgegee het die leprose mee te genees. Van die vier persone wat die „spesiale” behandeling ontvang het, was drie erger na 'n jaar, en die vierde was skynbaar nie 'n lepralyer nie.

Daar die gestig te Daspoort stampvol was, is toe besluit om 'n nuwe inrigting te bou, en op 10 Februarie 1897 is 'n kontrak onderteken met „de Italiaansche Bouw Maatschappij” vir £52,500. Onder die geboue wat opgerig is was o.a. ook 'n „open Kerkgebouw met Predikantstribune,” wat vandag nog in gebruik is, dog die ope deurgang tussen die verhoog en die gehoor is jare gelede reeds toegebou, hoewel vandag nog kenbaar deur die verskil in stene, ens. wat gebruik is. Reeds in die volgende jaar (1898) is die nuwe leprose-gestig in gebruik geneem. Met die toevoegings wat later aangebring is, word hier vandag sowat 1,200 nie-blanke; pasiënte gehuisves en omtrent 56 blankes, asook 'n blanke personeel van 66 en 102 nie-blankes.

„**Pankoppen**”—Weens „het toenemen der kleurling melaatsen van het distrikt” is in 1899 die plaas „Pankoppen,” groot 2,494 morg, behorende aan 'n mnr. P. Viljoen vir £4,000 aangekoop en ingerig as 'n melaatse kolonie vir sowat 280 persone.

Op 21 Januarie 1899 is dan ook 191 kleurling melaatse met 'n spesiale trein vervoer na Pienaarsrivierstasie, en vandaar met ossewaens teen £2 per vrag 2 uur verder na Pankoppen. Dan voeg die verslag verder nog by dat „de distrikten Waterberg en Zoutpansberg heeft hunne lepralijders nog niet opgezonden; deze worden binne kort verwacht. De lepralijders van Johannesburg zijn tijdelijke verlof toegestaan daar te blijven onder de Gezondheidscomite van genoemde plaats.” Geen verdere gegewens kan verkry word omtrent die „Pankoppen”-onderneming nie. Die plaas is tans deel van die Naturelle-trust-gronde.

Dr. I. le Roux.

Uittreksel uit:

The Cape Times, Sept. 28, 1895.

Lepers in Pretoria carted through the streets

Pretoria, Sept. 27. (From our correspondent).

A woman and two children afflicted with leprosy, were conveyed in a scotch cart through the streets of Pretoria yesterday. Many spectators viewed the gruesome sight.